

CHET EL ELEMENTI BILAN MURAKKABLASHGAN NIKOH MUNOSABATLARINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH

Tog‘aymurodova Zuhra

Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

O‘zbekistonning chet el davlatlari bilan munosabatlari rivojlanib bormoqda. Ushbu maqolada bugungi kundagi dolzarb mavzulardan biri bo‘lgan chet el elementi bilan murakkablashgan nikoh masalalari bayon qilinadi. Bunda nikoh tuzish, nikohdan ajralish va nikohni haqiqiy emas deb topish masalalarini huquqiy tartibga solishga asosan to‘xtalib o‘tiladi. Davlatlarning huquqiy tizimi har xilligi sababli, chet el elementi bilan murakkablashgan nikohlarni huquqiy tartibga solishda turli muammoli vaziyatlar vujudga keladi.

Kalit so‘zlar: *chet el elementi bilan murakkablashgan, nikoh munosabatlari, nikoh yoshi, chet el fuqarosi, nizolarni hal etish, shaxsiy qonun tushunchasi, kollizion norma, konsullik nikohlari.*

АННОТАЦИЯ

Отношения Узбекистана с зарубежными государствами каждый день развиваются. В этой статье будут рассмотрены вопросы брака с иностранным элементом, который сегодня является одной из актуальных тем. В ней в основном затрагивается правовое регулирование вопросов заключения брака, развода и признание брака недействительным. Из-за разнообразия правовой системы государств, возникают различные проблемные ситуации в правовом регулировании браков с иностранным элементом.

Ключевые слова: *с иностранным элементом, брачные отношения, брачный возраст, иностранный гражданин, разрешение споров, понятие личного права, коллизионная норма, консульские браки.*

ABSTRACT

Day by day Uzbekistan's relations with foreign countries are developing. This article will address the issues of marriage with a foreign element, which is one of the current topics. It mainly deals with the legal regulation of marriage, divorce and the recognition of marriage as invalid. Due to the diversity of the legal system of states, various problematic situations arise in the legal regulation of marriages with a foreign element.

Keywords: *with a foreign element, marital relations, marriageable age, foreign citizen, dispute resolution, the concept of personal law, conflict of law norms.*

KIRISH

Hozirgi taraqqiy etib borayotgan zamonda oilaviy munosabatlar ham kundankunga rivojlanmoqda. Davlatlar har bir sohada aloqalar oʻrnatib, munosabatlarga kirishishmoqda, shu tariqa turli davlatlar fuqarolari yoki fuqaroligi boʻlmagan shaxslar oʻrtasida ham fuqarolik munosabatlari vujudga kelmoqda. Misol uchun, chet el elementi bilan murakkablashgan mulkiy munosabatlar, oila, nikoh munosabatlarini hozirgi kunda tez-tez uchratamiz. Bunday munosabatlar xilma-xillashib borgani sayin, taraflar oʻrtasidagi huquqiy holatlar, nizolar kelib chiqqa boshlaydi. Bundan tashqari, nizolarni hal etishda qaysi davlat huquq tizimini qoʻllashni aniqlashda ham muammolar paydo boʻladi. Buning sababi, har bir davlatning oʻz huquqiy tizimi mavjudligi va ular bir-biridan farq qilishidir. Masalan, nikoh munosabatlarini oʻrnatishda asosiy eʼtibor qaratiluvchi dunyo davlatlaridagi nikoh yoshini koʻrib chiqsak, Oʻzbekistonda bu yosh erkaklar va ayollar uchun oʻn sakkiz yoshni, Yaponiyada yigirma yoshni, Ozarbayjonda erkaklar uchun oʻn sakkiz, ayollar uchun oʻn yetti yoshni, Shvetsiyada oʻn besh yoshni, Xitoyda esa yigirma ikki yoshni tashkil qiladi¹. Koʻrib turganimizdek, chet el elementi bilan murakkablashgan nikoh munosabatlarida yosh bilan bogʻliq tafovutlar mavjud, yaʼni Oʻzbekistonda oʻn sakkiz yoshga toʻlgan Yaponiya fuqarosi uylansa, Yaponiyada bu nikoh haqiqiy emas deb topiladi. Bu kabi nizolarni huquqiy tartibga solishda, xalqaro xususiy huquq asosiy oʻrinni egallaydi. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi², hamda Fuqarolik va siyosiy huquqlar toʻgʻrisidagi xalqaro pakt³ har bir shaxs nikoh qurish huquqiga ega ekanligi belgilab qoʻyilgan. Ular nikohdan oʻtayotganlarida ham, nikohda boʻlgan vaqtda ham va nikoh bekor qilinayotganda ham bir xil huquqlardan foydalanadilar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Chet el elementi bilan murakkablashgan nikohlarni roʻyxatga olish, tugatish yoki haqiqiy emas deb topishni tartibga solib turuvchi xalqaro hujjat mavjud emas. Chet el elementi bilan murakkablashgan nikoh tushunchasiga toʻxtalib oʻtsak, bu tushuncha subyektlar oʻrtasida vujudga kelgan nikoh munosabatlarida, subyektlarning biri chet el fuqarosi boʻlishi tushuniladi. Bunday munosabatlardan kelib chiqqan nizolarni hal etishda taraflarning shaxsiy qonuni aniqlanadi hamda ularning shaxsiy qonunidan foydalanib nizolar hal qilinadi. Shaxslar qaysi davlat fuqarosi boʻlsa, uning shaxsiy qonuni sifatida oʻsha davlatning qonunchiligi olinadi yoki ularning doimiy yashash joyiga nisbatan shaxsiy qonun belgilanadi. Shaxsiy

¹ Xalqaro xususiy huquq darslik (2019)

² Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi

³ Fuqarolik va siyosiy huquqlar toʻgʻrisidagi xalqaro pakt

qonun taraflar o'rtasida tuzilgan nikohni ro'yxatga olishga, haqiqiy yoki haqiqiy emas deb topishga, tugatishga, hamda boshqa nizolarni hal etishga yordam beradi. Masalan, Norvegiya, Fransiya, Meksika kabi davlatlarda bir jinsli nikohga ruxsat berilgan bo'lsa, O'zbekistonda bunday nikohlar tan olinmaydi, chet el elementi bilan murakkablashgan munosabatlarni tartibga solishda shu kabi normalarga e'tibor qaratiladi. O'zbekiston Respublikasi fuqarolari chet el davlatida nikoh qurayotganda yoki chet el fuqarolari bilan nikoh munosabatlarini o'rnatayotganda O'zbekistonning konsullik idoralariga murojaat qilishadi⁴. O'zbekiston Respublikasi o'z hududida ham, uning tashqarisida ham fuqarolarini huquqiy himoya qilish va ularga homiylik ko'rsatishni kafolatlaydi⁵. Chet davlatlarida bunday vazifalarni konsullik idoralari bajaradi. Elchixonalarning asosiy faoliyati bu vakillik, davlatlararo diplomatik aloqalarni ta'minlashga qaratilgan, konsullik idoralari esa bevosita mamlakat fuqarolarining boshqa mamlakat hududidagi huquq va manfaatlarining himoyasini ta'minlaydi. Konsullik idoralari yurisdiksiyaviy harakatlarni (notarial harakatlar va fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish) amalga oshiradilar⁶. 1963-yilgi Konsullik aloqalari to'g'risidagi Vena konvensiyasida hamda O'zbekistonning ikki tomonlama kelishuv va shartnomalarida konsullik idoralarining vazifalari belgilab qo'yilgan. Shu hujjatlarga asosan, konsullik idoralari nikohni qayd etish huquqiga ega bo'ladilar. Nikoh munosabatlarida nizo kelib chiqqanida, uni huquqiy tartibga solishda yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, shaxsning shaxsiy qonuniga yuzlaniladi. Shaxsiy qonunni aniqlashda, jismoniy shaxs fuqarosi bo'lgan davlatning qonuni olinadi yoki doimiy yashab kelayotgan davlatning qonunchiligidan foydalaniladi. Bundan tashqari, ba'zi bir davlatlarda shaxsning shaxsiy qonunidan emas, balki subyektlar nikohdan o'tgan joyning qonunchiligi qo'llaniladi⁷. Shaxsiy qonun aniqlangach, nizo shu normalar bilan hal etiladi. Fransiyada nikohni tan olish uchun nikoh fransuz qonunchiligiga zid bo'lmasligi lozim⁸. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksiga binoan, O'zbekiston Respublikasi fuqarosi va chet el fuqarosi yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxs bilan tuzilayotgan nikoh O'zbekistonda yoki undan tashqarida tuzilishidan qat'iy nazar qonunchilikka muvofiq bo'lishi lozim⁹. Ko'plab davlatlarning qonunchiligida va xalqaro konvensiyalarda nikohga monelik qiluvchi holatlar ham belgilab o'tilgan. Bularga, nikoh yoshiga yetmaganlik, nikohdan o'tuvchilarning biri yoki ikkalasi qonuniy boshqa nikohda bo'lishi, shajarasi bo'yicha to'g'ri tutashgan qarindosh bo'lishi hamda sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb

⁴ O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi

⁵ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

⁶ Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть: Учебник

⁷ Xalqaro xususiy huquq darslik (2019)

⁸ Французский гражданский кодекс

⁹ O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi

topilgan bo‘lishi kiradi. Shu kabi holatlar aniqlansa jismoniy shaxslarning nikoh tuzishiga yo‘l qo‘yilmaydi. Agar nikohdan o‘tayotgan shaxslar barcha talablarga rioya qilgan bo‘lsalar, nikoh qayd etiladi. Qayd etilgan nikohni endi fuqarosi bo‘lgan davlat haqiqiy deb tan olish masalasi ko‘rib chiqiladi. O‘zbekistonda chet elda tuzilgan nikohlar O‘zbekiston qonunchiligiga zid kelmasa haqiqiy deb tan olinadi. Bu amaliyotni biz Fransiyada, Rossiyada, Markaziy Osiyo davlatlarida¹⁰, Germaniyada (barcha harakatlar qonunchilikka to‘g‘ri kelishi shart) uchratamiz. Shu bilan birga, ba‘zi bir davlatlarda nikoh davlat organlari tomonidan tuzilsagina tan olinadi (Germaniya), ba‘zi davlatlarda esa diniy tuzilgan nikohlar ham tan olinsa (Buyuk Britaniya), boshqa bir guruh davlatlarda diniy nikohdan o‘tish uchun avval davlat organida nikohdan o‘tish talab qilinadi (Italiya, Chexiya, Polsha)¹¹. Xalqaro xususiy huquqda oqsoq nikoh tushunchasi ham qo‘llaniladi. Davlatlar qonunchiligining xilma-xilligidan kelib chiqib, bir davlatda tan olingan, boshqasida haqiqiy emas deb topilgan nikohlar huquqiy oqibat keltirib chiqarmaydi, shu sababli ham nikohning taraflar shaxsiy qonuniga binoan bo‘lishi talab qilinadi.

Shunday qilib, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar fuqarolik munosabatlariga kirishayotganlarida bir xil huquq va majburiyatlarga ega bo‘ladilar, bu munosabatlar kollizion normalar bilan tartibga solinadi. Chet el fuqarosi yoki fuqaroligi bo‘lmagan shaxs bilan tuzilgan nikoh davomida nizolar kelib chiqib, taraflar ajrashishga qaror qilsa, bu jarayon davlatlar qonunchiligidan kelib chiqib hal qilinadi. Misol uchun, O‘zbekistonda fuqaro chet el fuqarosi yoki fuqaroligi bo‘lmagan shaxs bilan nikohdan ajralmoqchi, bu holatda O‘zbekiston qonunchiligi qo‘llaniladi, agar bu holat O‘zbekistondan tashqarida amalga oshirilayotgan bo‘lsa, hamda tegishli davlat qonunchiligiga rioya qilingan bo‘lsa nikohdan ajralish O‘zbekiston Respublikasida haqiqiy deb tan olinadi. Nikohdan ajralish FHDYo organlari tomonidan amalga oshirilishi mumkin bo‘lsa, O‘zbekistondan tashqarida bu vazifani diplomatik vakolatxonalar yoki konsullik idoralari bajaradi. Xitoyda nikohdan ajralish jarayonida taraflar yashab kelayotgan davlatining huquq tizimi qo‘llaniladi, agar ularning yashash joyi bitta bo‘lmasa, fuqarolik olgan davlatining qonunchiligi qo‘llaniladi, shunda ham muammo bo‘lsa va ular bir davlat fuqarosi bo‘lishmasa, nikoh qayd etilgan davlat qonunchiligi qo‘llaniladi¹². Fuqarolik, oilaviy va jinoiy ishlar bo‘yicha huquqiy yordam va huquqiy munosabatlar to‘g‘risidagi Minsk Konvensiyasiga muvofiq, nikohdan ajralishda tomonlarning ikkisi ham konvensiyaga a‘zo bo‘lgan davlatlarning fuqarolari bo‘lsa, qaysi davlat organiga

¹⁰ Законодательство по международному частному праву стран Центральной Азии

¹¹ Европейское семейное право учебник

¹² Законодательство по международному частному праву стран Восточной Азии – Проектная группа «Современная конструкция международного частного права» – Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики»

nikohdan ajratishni soʻrab murojaat qilgan boʻlsa, shu davlatning huquq tizimi qoʻllaniladi¹³. Belgiyada nikohdan ajralish uchun taraflar oʻz xohishiga koʻra shu qarorga kelgan boʻlishi, shu nikohdan ajralish turi mavjud boʻlgan davlat fuqarolari boʻlishi va shunday davlatda doimiy yashash joyiga ega boʻlishi lozim. Fransuz qonunchiligiga koʻra, nikohdan ajralish uchun agar taraflar umumiy yashash joyiga ega boʻlsa, domitsiliy qonuni qoʻllaniladi. Domitsiliy – biror davlatda doimiy yoki oddiy yashash joyiga ega boʻlganligidan kelib chiqib, shaxsiy qonunni belgilash hisoblanadi¹⁴. Oʻzbekistonning qonun hujjatlariga binoan davlatda nikohdan ajratish FHDYo organlari tomonidan amalga oshiriluvchi holatlar, xorijda diplomatik vakolatxonalar va konsullik idoralari tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Oʻzbekiston Respublikasi Oila kodeksiga binoan, fuqarolar bilan chet el fuqarolari yoki fuqaroligi boʻlmagan shaxslar oʻrtasida nikohdan ajralish jarayonlari chet el davlati qonunchiligiga binoan amalga oshirilgan boʻlsa, Oʻzbekistonda haqiqiy deb tan olinadi. Oʻzbekiston Respublikasi hududida doimiy yashab kelayotgan chet el fuqarolari yoki fuqaroligi boʻlmagan shaxslar Oʻzbekistonning vakolatli idoralari bilan nikohdan oʻtmoqchi yoki nikohdan ajralmoqchi boʻlsa, Oʻzbekiston Respublikasi qonunchiligiga binoan bosqichlar amalga oshiriladi¹⁵. Dunyoning koʻplab davlatlarida nikohdan ajrashishda taraflarning oddiy yashash joyi qonunchiligi qoʻllaniladi. Agar jarayonda barcha qonuniy bosqichlarga amal qilingan boʻlsa, nikohdan ajralish haqiqiy deb tan olinadi, mulkiy va boshqa oilaviy holatdan kelib chiqqan nizolar ana shu davlat qonun normalariga asosan hal qilinadi.

Nikoh munosabatlarini huquqiy tartibga solishda yana bir “nikohni haqiqiy emas deb topish” tushunchasi mavjud. Nikoh haqiqiy emas deb topilishi uning aslida nikoh tuzilgan paytidan boshlab mavjud boʻlmaganini bildiradi. 1993-yilgi Minsk Konvensiyasiga binoan nikohni haqiqiy emas deb topishda nikohni qayd etishda qoʻllanilgan ahdlashuvchi tomonning qonun normalari qoʻllaniladi¹⁶. Taraflarning soxta nikoh tuzganligi bu nikohni haqiqiy emas deb topishga asos boʻladi, chunki soxta nikohlar nikohning qayd etilishidan vujudga keladigan moddiy manfaatlarni koʻzlab tuziladi va er-xotinlik munosabatlari mavjud boʻlmaydi. Bundan tashqari, nikoh tuzish shartlarining buzilishi (masalan, nikoh yoshiga yetmagan shaxslar oʻrtasida nikoh munosabatlari oʻrnatilishi) uning haqiqiy emas deb topilishiga asos boʻladi. Chet el elementi bilan murakkablashgan nikohlarni haqiqiy emas deb topishda davlatlarning kollizion normalaridan foydalaniladi. Nikohni haqiqiy emas deb topishga sabab, nikoh qayd etilayotganda qonuniy shartlarga rioya qilinmaganlik

¹³ Fuqarolik, oilaviy va jinoiy ishlar boʻyicha huquqiy yordam va huquqiy munosabatlar toʻgʻrisidagi Minsk Konvensiyasi

¹⁴ И.В. Гетьман-Павлова «Международное частное право» учебник

¹⁵ Oʻzbekiston Respublikasi Oila kodeksi

¹⁶ Xalqaro xususiy huquq darslik

hisoblanadi. Shunday ekan, nikohni haqiqiy emas deb topish asoslari davlatlar tomonidan belgilanadi.

XULOSA

Demak, chet el elementi bilan murakkablashgan nikoh munosabatlarini huquqiy tartibga solishda davlatlarning qonunchilik normalariga murojaat qilinadi, hamda kollizion normalardan foydalaniladi. Nikoh munosabatlarida kelib chiquvchi nizoli vaziyatlarni hal etish uchun qo'llaniluvchi davlatning qonunini aniqlab olish muammo keltirib chiqaradi, hamda jarayonning uzoq davom etishiga olib keladi. Agar fuqarolar va chet el fuqarolari yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxslar nikoh tuzayotganida, kelajakda nizoli vaziyatlar kelib chiqsa, qaysi davlat qonunchiligidan foydalanishlari, nizo qanday yo'l bilan hal qilinishini, bundan tashqari mulkiy holatlarni nikoh shartnomasida hal belgilab olishsa, bu nizolarni tezda hal qilinishi va ikki tomonning ham natijadan qoniqadi va ko'plab nizoli vaziyatlarga yechim beradi. Albattaki, tuzilgan nikoh shartnomasi soxta nikohga asos bo'lmasligi lozim. Nikoh munosabatlarini qonunlar, kollizion normalar bilan tartibga solinishi ularning jamiyatdagi roli va ahamiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Zero, nikoh munosabatlaridan vujudga keluvchi oila - jamiyatning bo'g'ini hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Xalqaro xususiy huquq darslik (2019)
2. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi <https://constitution.uz/oz/pages/humanrights>
3. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt <https://lex.uz/docs/-2640479>
4. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
6. Французский гражданский кодекс <http://oceanlaw.ru/wp-content/uploads/2018/02/%D0%A4%D1%80.%D0%9A%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-123.pdf>
7. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi
8. Законодательство по международному частному праву стран Центральной Азии <https://pravo.hse.ru/intprilaw/CA>
9. Европейское семейное право учебник http://osu.ru/sites/sempravo/docs/Erokhina_ESP_uchebnik_2016.pdf
10. Законодательство по международному частному праву стран Восточной Азии – Проектная группа «Современная конструкция международного частного

право» – Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики»

11. Fuqarolik, oilaviy va jinoiy ishlar bo'yicha huquqiy yordam va huquqiy munosabatlar to'g'risidagi Minsk Konvensiyasi

12. И. В. Гетьман-Павлова «Международное частное право» учебник

13. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть: Учебник